

MILORAD M. JANKOVIĆ

„VEGETACIJA SR SRBIJE”. POVODOM IZLASKA IZ ŠTAMPE PRVOG, UVODNOG DELA

Institut za botaniku i botanička bašta, Prirodno—matematički fakultet, Beograd

Odmah posle uspešno završenog rada na „Flori SR Srbije” i izlaska iz štampe njenog poslednjeg, devetog toma, Odbor za floru Srpske akademije nauka smatrao je da treba da preraste u Odbor za floru i Vegetaciju Srbije. Odluku o tome donelo je Odeljenje za prirodno—matematičke nauke SANU. Ustvari, akademik prof. dr Mladen Josifović, na inicijativu nekih članova Odbora, izneo je pred Odbor predlog da se pristupi izradi višetomne monografske studije o vegetaciji SR Srbije. To je i prihvaćeno, od svih akademijinih foruma, pa se i prišlo izradi ovoga kapitalnog dela. U izvesnom smislu treba ga smatrati i značajnijim od same „Flore SR Srbije”.

Naime, u „Flori” se izlaže pre svega inventar biljnih vrsta, što znači da se daje spisak svih vrsta biljaka koje žive u SR Srbiji (sa kratkim prikazom i analizom osnovnih njihovih karakteristika). Pri tome je bitno da su sve ove vrste **raspoređene** (sistemizovane) po principu srodstva, tj. na osnovu rodbinskih veza uslovljenih evolucijski i genetički. Ovaj sistematijski pristup neobično je značajan za nauku i, istovremeno, ima i određene praktične vrednosti (s obzirom na determinacijske ključeve u „Flori” moguće je odrediti svaku biljnu vrstu, što je naravno za snalaženje u biljnom svetu od bitnog značaja). Međutim, ti rodbinski odnosi između biljnih vrsta, koji su u „Flori” bitni, za realne, cenološke i ekološke odnose u takođe sasvim realnoj, dakle postojećoj, vegetaciji nemaju gotovo nikakav neposredni značaj (ovde, naravno, ne ulazimo u probleme selekcioniranja, što je uglavnom stvar genetike, koja je značajna praktična delatnost i počinje od prirodne flore odgovarajućih oblasti). „Flora” nekog područja je pomalo apstraktna stvar jer se biljke u prirodi **ne raspoređuju** (grupuju) **po sistematijskoj pripadnosti**, već po ekološkim i cenološkim vezama. Tek u ponekim slučajevima sistematijski (evolucijski) srodna grupa sjedinjuje se, donekle, i ekološki (npr. *Helobiae*, kao familija obeležena je i ekološki s obzirom na prilagođenost vodenoj sredini). Jedan jedini rod, *Quercus*, sa nekoliko vrsta, karakteriše brdsko kserotermno područje Šumadije, na primer, ali je tu vezivanje opet po ekološkoj sličnosti a ne po sistematijskoj pripadnosti. Uostalom, u hrastovim šumama postoji nekoliko stotina biljnih vrsta koje se grupišu u biljne hrastove zajednice po ekološkom principu i cenološkim zakonitostima, dok srodstvo i sistematijska pripadnost nemaju gotovo nikakvog značaja. Sa sistematijskog gledišta svaka biljna zajednica (i svaki ekosistem) predstavlja potpuni taksonomski haos.

Nasuprot tome vegetacija (biljni pokrivač) nekog područja upravo je onaj najrealniji njegov produkt, nešto što stvarno postoji i stvarno deluje u biosferi i ima neposredan značaj za čoveka i našta čovek realno deluje. Naravno, stvar je daleko

složenija i daleko dublja nego što je ovde izneto, ali je bitno da u sadašnjem trenutku deluje ne sistematijski (taksonomski) princip grupisanja biljaka u prirodi već ekološki i cenološki, i da je to prava realnost biljnoga sveta i same biosfere.

Na taj način vegetacija kao biljni pokrivač koji čini osnovu čitave biosfere, i koji je sazdan od biljnih zajednica (koje su funkcionalno i strukturno bitna osnova ekosistema), ima suštinski značaj u naučnom i praktičnom pogledu za svako područje, pa prema tome i za SR Srbiju. U biljnim zajednicama, koje, kao što rekosmo, predstavljaju osnovne strukturne i funkcionalne jedinice biljnog pokrivača, biljke su raspoređene tako da jedna pored druge žive često u najintimnijim odnosima (npr. odnosi simbioze, parazitizma, itd.), vrste sistematijski veoma udaljene ali ekološki veoma bliske ili cenološki komplementarne. Ponovimo još jednom, u realnom fenomenu vegetacije vladaju zakoni ekologije i cenologije, a ne sistematike. Tako, na primer, u gustoj bukovoj šumi žive uporedo sa bukvom (*Fagus sylvatica*) i druge mnogobrojne cvetnice, pripadnice sasvim drugih familija, zatim i mahovine, koje su sistematijski izuzetno mnogo udaljene od cvetnica, u sličnom ambijentu i sličnom ekološkom odnosu međudejstva. Ekologija i cenologija (fitocenologija) insistiraju pre svega na adaptivnim odlikama biljnog (i životinjskog) sveta, a ne na sistematijskim vezama. To je bitno. Kada hrast (npr. *Quercus conferta*) trpi na sebi dejstvo svoga poluparazita imele (*Viscum album*), onda je njemu svejedno u kojoj meri je u odnosu na njega sistematijski bliža ili udaljenija ta poluparazitska vrsta (dakle ne sistematika i ne floristika), već u kojoj meri ga ona iscrpljuje oduzimajući mu permanentno vodu i mineralne materije.

U svemu ovome može doći i do nesporazuma. Mi znamo da svaka vegetacija ima svoju istoriju i da je ta istorija (dakle njeno formiranje od nekog početka do sadašnjeg stanja i izgleda), sazdana i od sistematijsko-genetičkih procesa i od procesa koji su se dešavali u florističkim odnosima (florogeneza), i u formiranju novih taksona, na osnovu genetičkog potencijala i evolucijskog napona, s jedne strane, i uticaja, odnosno karaktera spoljašnje sredine. Ta spoljašnja sredina bila je, u toj prošlosti koja teče, bitno obeležena prisustvom određene vegetacije, tako da su se i floristički odnosi sa florogenezom, i sama specijacija biljnih vrsta odigravali uvek u okviru neke realne, stvarno postojeće vegetacije. To je ona složena istorijska situacija razvoja koju je Sukačov označio kaoo **filoceno-geneza**.

No, nezavisno od svega ovoga što je rečeno, i što je vezano za mnoge tenomene biljnoga sveta u biosferi, i što je predmet mnogih biljnih disciplina (fitocenologije, fitoekologije, fitogeografije, itd.), ostaje činjenica da je vegetacija kao biljni pokrivač, i fitocenoze kao osnovne strukturne i funkcionalne jedinice te iste vegetacije, realan i konkretan oblik u kome se ispoljava biljni svet svakoga područja, pa i naše republike. U tome je i izuzetan naučni i praktični značaj proučavanja našeg biljnog pokrivača i izdavanja „Vegetacije SR Srbije”.

Akademijin Odbor za floru i vegetaciju SR Srbije smatrao je da je posao oko naučne obrade našeg biljnog sveta i izdanja monografskih studija o njemu toliko značajan i složen da kapitalno delo o „Vegetaciji SR Srbije” treba da bude obuhvaćeno u nekoliko tomova studija i rasprava. Kao svoj radni zadatak Odbor je predvideo sledećih nekoliko tomova:

1. Uvod u vegetaciju SR Srbije. Opšti deo.
2. Šumska vegetacija.
3. Zeljasta vegetacija.
4. Regionalna rasprostranjenost vegetacije SR Srbije.
5. Ekologija i geografija vegetacije SR Srbije.

6. Tipologija vegetacije SR Srbije.
7. Vegetacija SR Srbije i čovek.
8. Teorijske studije vegetacije SR Srbije.
9. Floristički odnosi i florogeneza vegetacije SR Srbije.

U **prvoj, uvodnoj knjizi**, (koja je upravo izašla iz štampe), daje se opšti prikaz osnovnih karaktera vegetacije SR Srbije kao i njen istorijski razvoj. Knjiga je pred čitaocem, pa nema potrebe bliže o njoj govoriti (M. Janković, N. Pantić, V. Mišić, N. Diklić, M. Gajić: **Vegetacija SR Srbije, I. Opšti deo** – Srpska akademija nauka i umetnosti, 1–408, Beograd, 1984).

U **drugom tomu** iscrpno će se izneti opšte karakteristike šumske vegetacije (*Silvae*) naše republike, u njenom horizontalnom i visinskom raščlanjenju. Šumska vegetacija ovde je shvaćena kao klimaksni i klimazonalni tip biljnoga pokrivača Srbije, ali se rasmatraju i sekundarni oblici šuma. Naravno, šumska vegetacija biće izložena kao fenomen zonalno–geografskog karaktera, ali isto tako i kao složeno cenotičko tkivo u kome su osnovne strukturne i funkcionalne jedinice biljne zajednice (fitocenoze), u duhu najboljih tradicija fitocenologije. Pri tome, autori smatraju da je, uopšte uzev, fitocenoza (biljna zajednica) istovremeno i osnova za strukturu i funkciju odgovarajućeg ekosistema (po formuli: fitocenoza + zoocenoza = EKOSISTEM). Naravno, i sekundarni derivati šumske vegetacije, tj. različite žbunaste zajednice (*Fruticeta*), koje su za našu zemlju od osobitog značaja, u ovoj knjizi će se iscrpno obraditi.

Što se tiče zeljaste vegetacije (*Herbosa*), ona je predmet obrade u sledećem tomu (**III knjiga**). To je, po pravilu, sekundarna vegetacija, nastala na staništima različitih šumskih zajednica, i obuhvata livade, močvare, stepe i pašnjake. Istina, i visokoplaninska livadska i pašnjačka vegetacija, iznad gornje šumske granice, pripada posebnom zonalnom tipu (Alpijsko–visokonordijske regije), ali ima razloga da se i ona razmatra u okviru trećeg toma. Vodena i (delimično) močvarna vegetacija takođe su primarne, i sa šumama uporedo postoje odvajkada. Što se tiče stepske vegetacije, ima ona kod nas izrazito dualistički karakter: s jedne strane neki njeni delovi su primarnog karaktera (npr. u Vojvodini), a s druge su sekundarnog (ekstrazonalnog) i nastale su na mestima gde su iskrčene kserotermofitne šume („suve livade”).

U **četvrtom tomu** vegetacija SR Srbije prikazana je po principu regionalnosti, s obzirom da je naša republika neobično raznovrsna geomorfološki, klimatološki i hidrološki. Iz ovih raznovrsnosti proističu, naravno, i velike vegetacijske razlike, koje su potencirane i uticajem različitog istorijskog razvoja pojedinih oblasti. Dovoljno je ukazati na nisku i ravničarsku Vovodinu, s jedne strane, pa preko brdovite Šumadije, na visoke planine alpijskog tipa na Kosovu. Ali, i u drugim pravcima postoje razlike (npr. istok – zapad, tj. mezijska i ilirska provincija, brdska područja Šumadije i planinska područja zapadne Srbije, itd.), što sve zahteva, u ovakvom iscrpnom i kapitalnom delu, regionalan prikaz biljnog pokrivača.

Naravno, od velikog je interesa kakva je ekologija i koji su osnovni zakoni i fenomeni rasprostranjenja vegetacije SR Srbije, pa će sve to biti obrađeno u **petom tomu**. Ovdje će se izložiti ne samo ekologija i rasprostranjenost pojedinih biljnih vrsta, onih koje su graditelji (edifikatori) zajednica, onih koje su najdominantnije i onih koje imaju za vegetaciju neki poseban značaj (npr. vrste indikatori), već i ekologija pojedinih značajnih za vegetaciju biljnih zajednica u celini.

U **šestom tomu** se raspravlja o jednom od najznačajnijih teorijskih i praktičnih pitanja vezanih za biljni pokrivač, naime pitanje sistematizacije (tipologizacije) osnovnih vegetacijskih jedinica – biljnih zajednica (fitocenoza), o njihovom tipološkom grupisanju

u asocijacije i hijerarhijske grupe nad njima. Mada se radi, svakako, o poslu koji u značajnoj meri ima subjektivan karakter (kao uostalom i sve ljudske klasifikacije), ipak proističe on i iz realnih faktora i odnosa u prirodi koji su vezani za mozaičan i, manje ili više, endemičan karakter tipova vegetacije, s jedne strane, i za njen lokalno—regionalan i semikosmopolitan karakter, s druge. Ova knjiga doneće, obavezno, i *Prodromus* vegetacije SR Srbije, tj. razrađen i naučnim postupkom oplemenjen spisak (inventar) svih biljnih zajednica naše republike u odgovarajućem sistematijskom okviru, ali i teorijsku i činjeničnu osnovu za takvu tipologiju.

Sedma knjiga svakako je jedna od najznačajnijih u čitavom ovome Opusu, s obzirom da će postaviti i osvetliti čitav niz pitanja odnosa našeg čoveka prema našem biljnom pokrivaču. Svi aspekti zaštite, obnove i unapređenja vegetacije SR Srbije biće postavljeni, kao i pitanje značaja te vegetacije za život ljudske populacije na tlu SR Srbije. Dakle, antropogeni uticaji na blijni svet Srbije i reakcija toga biljnog sveta na samog čoveka, biće u osnovi ovih rasmatranja u sedmoj knjizi. Posebno će se proučiti potencijalne vrednosti našeg biljnog pokrivača u vezi sa sve većim potrebama ljudi, naročito u vezi sa eventualnim povećanjem broja stanovnika u SR Srbiji.

Osmi tom obuhvatiće sve ono teorijsko što je vezano za vegetaciju SR Srbije, naročito one teorijske postavke koje imaju i veći ili manji praktični značaj. Spomenimo niz pitanja vezanih za Klementsovu klimaksnu teoriju (primenjenu na našu ravničarsko—brdsko—planinsku situaciju), pitanje primarne i sekundarne gornje šumske granice, pitanje autohtonosti naše stepске vegetacije, pitanje trajnih stadijuma naših oblika šumske, žbunaste i zeljaste vegetacije, itd. U okviru ove knjige biće zahvaćena i pitanja modelovanja i formalizacije vegetacijskih fenomena, dakle matematički i kibernetički pristup u rešavanju osnovnih problema vezanih za vegetacijski pokrivač naše republike.

U **devetom tomu** obradiće se pitanja florogeneze vegetacije SR Srbije i florističkih odnosa u njoj. Polazeći od već pomenute teorije o florocenogenezi biljnoga pokrivača razmatraće se veoma težak problem odnosa „flore” i „vegetacije” u okviru biljnoga sveta SR Srbije, sa florističkog, florigenetičkog, fitoekološkog, fitocenološkog i fitogeografskog gledišta.

Autori su ubeđeni da rade na jednom velikom zadatku značajnom za nauku i praksu u SR Srbiji, i da će taj zadatak završiti sa uspehom.

LITERATURA

Janković, M. M. *et al.* (1984): Vegetacija SR Srbije I. — SANU, Beograd.

S u m m a r y

MILORAD M. JANKOVIĆ

„VEGETATION OF SR SERBIA”. ABOUT THE FIRST PRINTED, INTRODUCTORY EDITION

Institute of Botany and Botanical garden, Faculty of Science, Beograd

The first printed book of „Vegetation of SR Serbia” (published by Serbian Academy of Sciences and Arts) as well as the all other forthcoming volumes (complete edition will be presented by 9 volumes) have been discussed in this paper. All these volumes include riview, analysis and synthesis of the vegetation of SR Serbia as a whole. These new volumes are as follows:

1. Introduction to the vegetation of SR Serbia. General part.
2. Forest vegetation.
3. Herbaceous vegetation.
4. Regional distribution of vegetation of SR Serbia.
5. Ecology and geography of vegetation of SR Serbia.
6. Typology of vegetation of SR Serbia.
7. Vegetation of SR Serbia and man.
8. Theoretical studies of vegetation of SR Serbia.
9. Floristical relationship and florogenesis of vegetation of SR Serbia.